

ვალერიან მეტრეველი
გიორგი ღავითაშვილი

პოლიტიკურ და სამართლებრივ მოძღვრებათა ისტორია

(ლექციების კურსი)

გამომცემლობა „მერიდიანი“

თბილისი

1999

რით, უნდა დაწესდეს სასჯელი მათთვის, ვინც არღვევს რელიგიის წესებს. პლატონი მომხრეა ძველი ბერძნული წეს-ჩვეულებისა, რომლის მიხედვით რელიგია სახელმწიფო საქმედ ითვლებოდა და სახელმწიფო ავალდებულებდა ყველას დაეცვა რელიგიური იდეოლოგია და რელიგიური კულტი. ასეთია პლატონის მეორე პროექტი.

§7. არისტოტელეს პოლიტიკური და სამართლებრივი მოძღვრებანი

არისტოტელე (384-322) ძველი საბერძნეთის მონათმფლობელური დემოკრატიის მომხრე და დამცველია. იგი იყო წარსულის უდიდესი მოაზროვნე, რომელმაც კვალი დააჩნია ცოდნის განვითარების მეტად მრავალ დარგს. არისტოტელე დაიბადა ექიმის ოჯახში. ახალგაზრდობაში იგი ათენში პლატონის მიერ დაარსებულ აკადემიაში სწავლობდა. გარკვეული წლების განმავლობაში იგი მაკედონიაში ცხოვრობდა და ალექსანდრე მაკედონელის აღმზრდელი იყო. მაკედონიიდან დაბრუნების შემდეგ მან დააარსა სკოლა, რომელშიც ასწავლიდა თითქმის 12 წლის განმავლობაში. არისტოტელე დაუპირისპირდა თავის მასწავლებელს პლატონს, უარყო რა მისი მოძღვრება იდეათა სამყაროს შესახებ. მაგრამ იგი არ გამხდარა თანამიმდევარი მატერიალისტი. იგი მერყეობდა მატერიალიზმსა და იდეალიზმს შორის.

არისტოტელე, როდესაც ეხება საზოგადოებრივი წყობის საკითხს, ასაბუთებს და ამართლებს მონობას. არისტოტელე აკრიტიკებს ზოგიერთ სოფისტს, რომლებიც ადამიანთა ბუნებით თანასწორობას ქადაგებდნენ და მიუთითებს მონობის სამართლიანობაზე. არისტოტელე ასაბუთებდა, რომ ზოგიერთი ადამიანი მოწოდებულია მონა იყვეს. ასეთებად იგი ბარბაროსებს ასახელებდა. მისი აზრით, ბერძნები არასოდეს არ უნდა იყვნენ მონები, რადგან ისინი განსხვავებული თვისებებით არიან დაჯილდოებულნი.

არისტოტელე მონას უწოდებს სულიერ საგანს, მოლაპარაკე იარაღს, რომელთანაც არ შეიძლება მეგობრობა ისევე, როგორც არ შეიძლება მეგობრობა ცხენთან, ხართან, ძროხასთან და სხვ.

არისტოტელე მოუწოდებს მონათმფლობელებს იყვნენ მონათა მი-

მართ მომთხოვნი, მაგრამ ზომიერნი. იგი წინააღმდეგია მეტისმეტი გამ-
დიდრებისა, ასევე წინააღმდეგია მევახშეობისა და ვაჭრობის ფართოდ
განვითარებისა. არისტოტელე, პლატონისაგან განსხვავებით, ინდივიდუ-
ალური, კერძო საკუთრების მომხრეა.

არისტოტელე თავის მოსაზრებებს გამოთქვამს სახელმწიფოს შესა-
ხებაც. მისი აზრით, სახელმწიფოს წარმოშობა განაპირობა იმ გარემოებამ,
რომ ადამიანებს გააჩნიათ მიდრეკილება თანაცხოვრებისაკენ, რომ ადა-
მიანი პოლიტიკური არსებაა. ადამიანთა ასეთ მიდრეკილებას, უპირველეს
ყოვლისა, მივყავართ ოჯახის წარმოშობამდე, ხოლო ოჯახებისაგან
შემდეგ წარმოიშობა სოფელი, სოფლისაგან - სახელმწიფო. არისტოტელე
გვთავაზობს სახელმწიფოს ასეთ განმარტებას: „სახელმწიფო არის
ოჯახებისა და გვარების კავშირი, შექმნილი ბედნიერი, სრულყოფილი
და დამოუკიდებელი ცხოვრებისათვის“. არისტოტელეს აზრით, სახელმ-
წიფო საშუალებას აძლევს ადამიანს სრულყოფილი ცხოვრებისათვის. მისი
აზრით, სახელმწიფოს გარეშე ადამიანებს არსებობა არ შეუძლიათ, ე.ი.
სახელმწიფო მუდმივი კატეგორიაა.

განვიხილოთ არისტოტელეს მოსაზრებანი სამართალზე. მისი აზრით,
სამართალი არის პოლიტიკური სამართლიანობა ანუ სახელმწიფოში დამ-
ყარებული წესრიგი. იგი მიუთითებს, რომ სამართალი საერთო სარგებ-
ლიანობას ემსახურება, არისტოტელეს აზრით, სამართალი გამოიყენება
მხოლოდ თანასწორუფლებიან ადამიანებს შორის, უთანასწოროთა შორის
სამართლის გამოყენება შეუძლებელია. ამიტომ არ არის სამართალი ბა-
ტონსა და მონას შორის, მამასა და შვილებს შორის და სხვ.

არისტოტელე მიუთითებს, რომ გარდა დაწერილი სამართლისა, არ-
სებობს დაუწერელი სამართალიც. ~~დაუწერელი~~ სამართალი, მისი აზრით,
ადათობრივი სამართალია, ხოლო დაუწერელი სამართლის ქვეშ არის-
ტოტელე ბუნებით სამართალს გულისხმობს, რომელიც არსებობს მიუ-
ხედავად იმისა, ცნობენ თუ არა მას სახელმწიფოები და რომელიც დაწე-
რილი სამართლის საფუძველია.

არისტოტელე ერთმანეთთან აახლოებს სამართალსა და სამართლი-
ანობას. მისი აზრით, სამართლიანია ყველაფერი ის, რაც შეესაბამება კა-
ნონებს, ხოლო უსამართლოა ის, რაც არღვევს კანონს.

არისტოტელე ერთმანეთისაგან განასხვავებს ორი სახის სამართლი-

ანობას: 1) განტოლებითი (გათანაბრებითი) სამართლიანობა და 2) განაწილებითი სამართლიანობა. პირველის ამოცანა მდგომარეობს იმის გათანასწოლებაში, რაც ეკონომიურ სფეროში მოქალაქეებს ეკუთვნით, ხოლო მეორე არის სიკეთის განაწილება მოქალაქეთა ღირსების მიხედვით, ინდივიდთა თავისებურებების შესაბამისად.

არისტოტელე თავის მოსაზრებას გამოთქვამს სახელმწიფოს ფორმების შესახებაც. იგი იცნობს სახელმწიფოს სამართლიან და უსამართლო ფორმებს. მისი აზრით, სამართლიანია: მონარქია, არისტოკრატია და პოლიტია. ტირანიას, ოლიგარქიასა და დემოკრატიას - იგი სახელმწიფოს უსამართლო ფორმებს უწოდებს. ზემოთ ჩამოთვლილ ფორმებიდან არისტოტელე უპირატესობას ანიჭებს პოლიტიას, რომელშიც ბატონობენ საზოგადოების საშუალო ფენები და წარმოადგენს დემოკრატიისა და ოლიგარქიის შენაერთს.

ამრიგად, არისტოტელეს არ მოსწონს ათენის დემოკრატია. საბოლოოდ შეიძლება ითქვას, რომ არისტოტელე მომხრეა იმისა, რომ სახელმწიფოს ხალხი განაგებდეს, მაგრამ არა ღარიბ-ღატაკები, არამედ საზოგადოების საშუალო ფენა. არისტოტელეს მოსწონს ათენში სოლონის რეფორმების შედეგად ჩამოყალიბებული სახელმწიფო, რომელიც წარმოადგენს შენაერთს და აგებულია ოლიგარქიის, დემოკრატიისა და არისტოკრატიის პრინციპებზე.

არისტოტელე პლატონის მსგავსად იძლევა იდეალური სახელმწიფოს სურათს. მისი აზრით, სახელმწიფო ტერიტორიულად და მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით საშუალო ზომისა უნდა იყოს, რომელშიც ზომიერი კლიმატი იქნება. არისტოტელეს იდეალურ სახელმწიფოში შენარჩუნებულია მონობა. ფიზიკურად შრომობენ მონები და ხელოსნები. მიწა ეკუთვნის მხოლოდ სახელმწიფოს მოქალაქეებს. ხელოსნებსა და მიწათმოქმედებს საკუთარი მიწა არ გააჩნიათ. არისტოტელეს იდეალურ სახელმწიფოს მორიგეობით მართავენ ყველა მოქალაქენი. ამასთან, ახალგაზრდები ადრეულ ასაკში მხოლოდ ემორჩილებიან და სწავლობენ სახელმწიფოს მართვას, მაგრამ გარკვეული ასაკის მიღწევის შემდეგ ისინი მონაწილეობენ სახელმწიფოს მართვაში.

არისტოტელე

პოლიტიკა

ნაწილი პირველი

ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, შესავალი
წერილი და განმარტებები დაურთო პროფესორმა

თამარ კუპავამ

თბილისი

1995

ნიპნი I

თავი I

ყოველი სახელმწიფო ერთგვარ კავშირს წარმოადგენს. ყოველი კავშირი კი რაიმე სიკეთეს ისახავს მიზნად, რადგან ყველა ყველაფერს აკეთებს იმისთვის, რაც სიკეთე ჰგონია. ამრიგად, ცხადია, რომ ყველა მიისწრაფვის რაიმე სიკეთისაკენ. უმთავრესი სიკეთისაკენ მიისწრაფის ყველაზე უკეთესი კავშირი, რომელიც მოიცავს ყოველივეს და ეს არის ე.წ. სახელმწიფო და სახელმწიფოებრივი კავშირი.

სწორნი არ არიან ისინი, რომლებიც ფიქრობენ; რომ რესპუბლიკის ხელმძღვანელი, მეფე, ოჯახის უფროსი და ბატონი ერთი და იგივეა. მათი აზრით, ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან რაოდენობით და არა თვისებით. მაგალითად, ვისაც ადამიანების მცირე რაოდენობა ემორჩილება, ის ბატონია, ვისაც ადამიანების უფრო მეტი რაოდენობა ემორჩილება, ის ოჯახის უფროსია, ვისაც უფრო მეტი რაოდენობა ემორჩილება, ის ან რესპუბლიკის მეთაურია, ან მეფეა. ისინი ფიქრობენ, რომ არავითარი განსხვავება არაა დიდ სახლსა და პატარა სახელმწიფოს შორის.

სახელმწიფოს მეთაური მეფისაგან იმით განსხვავდება, რომ მეფე მართავს მემკვიდრეობის უფლებით, სახელმწიფოს მეთაური კი — კანონების ცოდნით და ის ხან ქვეშევრდომია, ხან კი ხელმძღვანელი. ეს თვალსაზრისი სწორი არაა, რაც ცხადი გახდება მაშინ, თუ ზემოთქმულს განვიხილავთ იმ მეთოდით, რომლითაც აქამდე ვხელმძღვანელობდით. როგორც სხვა შემთხვევებში, აქაც აუცილებელია, რომ რთული მოვლენა არართულ ნაწილებად დავშალოთ. ისინი რთულის უმცირესი ნაწილები უნდა იყვნენ. ასევე, თუ განვიხილავთ იმ ნაწილებს, რისგანაც სახელმწიფო შედგება, მაშინ დავინახავთ, თუ რით განსხვავდებიან სახელმწიფოები ერთმანეთისაგან და შეიძლება თუ არა რაიმე მეცნიერული ახსნა მოვუნახოთ თვითეულ პოლიტიკურ მოვლენას.

ვინც საგნებს განიხალავს მათი წარმოშობიდან, ის როგორც ამ სფეროში, ისე სხვაგან დიდ წარმატებებს მიაღწევს. აუცილებელია თავიდანვე იმ მოვლენების დაწყება, რომელთაც ერთმანეთის გარეშე არსებობა არ შეუძლიათ, მაგალითად, ქალისა და კაცისა, შთამომავლობის

დატოვების მიზნით და ეს ხდება არა წინასწარი განზრახვით, არამედ ბუნებრივად, როგორც სხვა ცხოველებსა და მცენარეებში სხვა, თავის მხარეს არსებობა დატოვების მიზნით. აუცილებელია ხელმძღვანელისა და ქვეშევრდომის არსებობა თავდაცვის მიზნით. იმას, ვისაც შეუძლია გონებით მოვლენების წინასწარი განჭკრეტა, ის თავისი ბუნებით ხელმძღვანელი და მბრძანებელია. ხოლო ვისაც შეუძლია ამის განზოგადება ფიზიკური ძალებით, ის ქვეშევრდომია და მონური ბუნების მქონე. მაშასადამე, მონასა და ბატონს ერთი და იგივე ინტერესები ჰქონიათ.

ქალი და მონა თავისი ბუნებით განსხვავდებიან. მაგრამ ბუნება არ ჰქმნის ისე ძუნწად, როგორც მკედლები დელფოსის დანას, არამედ ბუნება ერთს მეორისათვის ჰქმნის. ყოველი მოვლენა უკეთ შესარულებს თავის დანიშნულებას, თუ ის ემსახურება არა ბევრს, არამედ ერთ საქმეს.

ბარბაროსებში მონა და ქალი ერთ საფეხურზე დგანან, რადგან ბარბაროსებს ბუნებრივი ხელმძღვანელი არა ჰყავთ და მათში კავშირი იჭნება მონა ქალისა და მონა კაცის დაახლოების გზით. ამიტომაც ამბობს პოეტი: "ბარბაროსებს შეჰფერით, რომ მათზე ბერძნები ბატონობდნენ".¹ ეს კი იმიტომ, რომ ბარბაროსებსა და მონებს ერთნაირი ბუნება აქვთ.

ურთიერთობის ამ ორი ფორმიდან პირველად ოჯახი წარმოიშობა და სწორად ამბობს ჰესიოდე: "პირველად იშვა სახლი, ქალი და ხარი, მიწას რომ ხნავს". ღარიბებს ხომ მსახურის ნაცვლად ხარი ჰყავთ. ყოველდღიური ბუნებრივი ურთიერთობისათვის კავშირს ოჯახი ანუ გვარი წარმოადგენს. ამას ქარონდე უწოდებს ერთ მაგიდაზე მკვებავთ, ეპიმენიდე კრეტელი კი - ერთად მცხოვრებთ.

რამოდენიმე ოჯახის პირველ გაერთიანებას, რომელიც მიზნად ისახავს ყოველდღიურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას და რომელიც არ იჭნება მხოლოდ ერთი დღისთვის, სოფელი წარმოადგენს. როგორც ჩანს, სოფელი ბუნებრივად არის ოჯახების კოლონია. ამიტომაც მის მცხოვრებთ ზოგი უწოდებს ერთი ძუძუთი გაზრდილ ძმებს, ზოგი კი შვილებს ან შვილი-შვილებს.

პირველ ქვეყანას და დღესაც ზოგიერთ ტომებს სათავეში მეფეები ჰყავთ, რომლებიც ქვეშევრდომები იყვნენ. ყოველ ოჯახს ოჯახის უფროსი მართავს, ხოლო ოჯახის წევრები ერთმანეთს ენათესავენ. ამიტომ ამბობდა ჰომეროსი: "თვითეული ადგენს კანონს თავისი ბავშვებისა და ცოლებისათვის".² ეს სოფლები გაბნეული იყვნენ და საერთოდ, ჩვენი წინაპრები ასე ცხოვრობდნენ. ღმერთების შესახებაც ამბობენ, რომ მათ

მეფეები მართავენ და დღესაც სახელმწიფოების ნაწილს მეფეები ყავთ. ადამიანები, როგორც ღმერთების გარეგნობას თავის გარეგნობას ამსგავსებენ, ასევე ამსგავსებენ მათი ცხოვრების ფორმასაც.

რამოდენიმე დასახელებამ შექმნა დასრულებული სახელმწიფო, რომელთაგან თვითეულს აქვს სრული დამოუკიდებლობა, როგორც ეპოსშიც არის ნათქვამი. ამათგან სახელმწიფოების ნაწილის მიზანია მხოლოდ არსებობის შენარჩუნება, ნაწილისა კი ბედნიერი არსებობა. მაშასადამე, ყოველი ქალაქი-სახელმწიფო ბუნებრივად არის წარმოშობილი, როგორც ადრე არსებული კავშირები. ქალაქი-სახელმწიფოები წარმოადგენენ წინამორბედი კავშირების დასრულებას, რადგან მათი ბუნება ვლინდება მათსავე განვითარების დასრულებაში. და სწორედ ეს შეადგენს ყოველი მოვლენის არსებას, მაგალითად, ადამინისა, ცხენისა და სახლისა. გარდა ამისა, მიზანი და დასასრული არის საუკეთესო რამ, ხოლო მიზანი და ყველაზე უკეთესი რამ არის დამოუკიდებლობა.

3a

ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ სახელმწიფო-ქალაქი ბუნებრივი მოვლენაა და რომ ადამიანი არის პოლიტიკური არსება. ხოლო ვინც სახელმწიფოს გარეთ იმყოფება თავისი სურვილით და არა შემთხვევით, ის ან ცუდი ადამიანია, ან ადამიანზე მაღლა მდგომი. როგორც პომპროსიც ამბობს გაკიცხვით, "ის იყო ბოგანო, კანონგარეშე და უსახლკარო..."³ ასეთი ადამიანი ომის მოყვარეც არის და ისე არსებობს, როგორც განმარტოვებული პაიკი სათამაშო დაფაზე.

ცხადია, რომ ადამიანი არის პოლიტიკური არსება უფრო მეტად, ვიდრე ფუტკრები ან ჯოგურად მცხოვრები ცხოველები, როგორც უკვე ვთქვით. ბუნება ტყუილ-უბრალოდ არაფერს არ აკეთებს. ცხოველთა შორის მხოლოდ ადამიანს აქვს მეტყველების უნარი. ხმა ტანჯვისა და სიამოვნების ნიშანია, რაც სხვა ცხოველებსაც ახასიათებთ. მათი ბუნების განვითარებამ მიიღწია იმ დონეს, რომ მათ აქვთ ტანჯვისა და სიამოვნების შეგრძნების უნარი, რასაც ისინი ერთმანეთს მიანიშნებენ. სიტყვა კი ნათელყოფს სასარგებლოსა და საზიანოს, სამართლიანსა და უსამართლოს. განსხვავებით სხვა ცხოველებისაგან, ეს ადამიანისთვის არის დამახასიათებელი. მხოლოდ მას აქვს შეგრძნება სიკეთისა და ბოროტების, სამართლიანობისა და უსამართლობის და სხვა შეგრძნებები, ყოველივე ეს მთლიანობაში წარმოადგენს ოჯახისა და სახელმწიფოს საფუძველს.

ბუნებრივად როგორც ოჯახთან, ისე სხვა საგნებთან შედარებით, პირველი არის ქალაქი-სახელმწიფო, რადგან მთელი აუცილებლად წინ უსწრებს ნაწილს და მთელის მოსპობა სპობს ხელს, ფეხს და სხვ. თუმცა მათ მაინც შეიძლება ვუწოდოთ ხელი ან ფეხი, მაგრამ

პროპაგანდა.⁴ როგორც ამბობენ, ხელს ან ფეხს უწოდებენ ქვისგან გამოთლილსაც. ადამიანის სიკვდილის შემდეგ ხელი მხოლოდ სიტყვიერად იწოდება ხელად. ყოველი საგანი განსაზღვრულია როგორც მოქმედებით, ისე თავისი უნარით. ამიტომ თუ მას ეს თვისებები აღარა აქვს, მაშ ის არც არსებულა და თუ არსებობს, მხოლოდ სიტყვიერად.

ამრიგად, ცხადია, რომ სახელმწიფო ბუნებრივად უფრო პირველადია, ვიდრე ცალკეული ადამიანი და თუ ადამიანებს სახელმწიფოსაგან დაცილებულთ არ შეუძლიათ არსებობა დამოუკიდებლად, მაშ მათ ისეთივე დამოკიდებულება აქვთ სახელმწიფოსთან, როგორც სხვა ნაწილებს მივლთან. მაგრამ ვისაც არ შეუძლია სახელმწიფოში ყოფნა, ან არ სჭირდება ის დამოუკიდებლობის შენარჩუნების მიზნით, მაშინ ის ან შეცვია, ან ღმერთი.

ბუნებრივად თვითუღლ ადამიანს ახასიათებს მისწრაფება სახელმწიფოებრივი ურთიერთობისაკენ. ხოლო ვინც პირველად შემოიღო სახელმწიფოებრივი კავშირი, მან ადამიანებს დიდი სიკეთე მოუტანა. ადამიანი, რომელმაც მიიღწია სრულყოფას, ის ცოცხალ არსებთა შორის საუკეთესოა. ხოლო ადამიანი, მოცილებული კანონსა და სამართალს, ყველაზე მდაბალი არსებაა. რადგან ყველაზე უფრო დიდი საშინელებაა შეიარაღებული უსამართლობა. ბუნებრივად ადამიანის იარაღს წარმოადგენს გონიერება და ზნეობა, რომლის გამოყენება შეიძლება საწინააღმდეგო მიმართულებითაც, ამიტომ უზნეო ადამიანი უსინდისო და მხეცური ბუნებისაა სათნოების გარეშე როგორც სქესობრივ, ისე სხვა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების საკითხში. სამართლიანობა კი სახელმწიფოებრივი მოვლენაა, რადგან სამართალი არის სახელმწიფოებრივ ურთიერთობათა მომწესრიგებელი საშუალება და სამართლიანობის საზომი.

II თავი

მას შემდეგ, რაც ცხადი გახდა, თუ რა ნაწილებისაგან შედგება სახელმწიფო, ახლა, პირველ ყოვლისა, უნდა ვიისჯელოთ ეკონომიის⁵ შესახებ, რადგან ყველა სახელმწიფო ოჯახებისაგან შედგება. ხოლო ეკონომია კი შედგება იმავე ნაწილებისაგან, რისგანაც ოჯახი. კვლევა ყოველთვის უნდა დავიწყოთ უმცირესი ნაწილებისგან. ირკვევა, რომ ოჯახი თავისი დასრულებული სახით შედგება მონებისა და თავისუფალი ადამიანებისაგან. ოჯახის ყველაზე პირველი და მთავარი ნაწილებია ბატონი

გახდება აგრეთვე სწორიდან გადახრილი სახელმწიფოებრივი მმართველობის ფორმებიც.

თავი V

სახელმწიფო და სახელმწიფოს მმართველობა ერთსა და იმავეს ნიშნავს, მაგრამ სახელმწიფოს მმართველობა არის უმაღლესი ძალა სახელმწიფოში. ძალაუფლება კი არის ან ერთის, ან უმცირესობის, ან უმრავლესობის ხელში. იქნება ძალაუფლება ერთის, უმცირესობის, თუ უმრავლესობის ხელში, თუ ის ზრუნავს საზოგადოების სარგებლობაზე, მაშ, ეს სახელმწიფო აუცილებლად ყოფილა სწორი სახელმწიფოებრივი მმართველობის ფორმა. ხოლო სახელმწიფო, რომელიც ემსახურება ერთის, ან უმცირესობის, ან უმრავლესობის სარგებლობას, წარმოადგენს სწორი მმართველობის დამახინჯებას. ასეთ სახელმწიფოებში მცხოვრებნი ან აღარ არიან მოქალაქენი, ანდა ისინიც უნდა იღებდნენ წილს საერთო სარგებლობიდან.

იმ მონარქიულ სახელმწიფოს, რომელიც მიზნად ისახავს მთელი საზოგადოების სარგებლობას, ჩვენ ბაზილიას ვუწოდებთ. უმცირესობის, მაგრამ ერთზე მეტის მმართველობას ჩვენ ვუწოდებთ არისტოკრატიას ან იმიტომ, რომ მას ხელმძღვანელობენ საუკეთესო ადამიანები, ანდა იმიტომ, რომ ისინი წარმართავენ სახელმწიფოსაც და მოქალაქეებსაც საუკეთესო მიზნისაკენ. ხოლო როდესაც უმრავლესობა ზრუნავს საზოგადო სარგებლობაზე, ასეთ სახელმწიფოს ყველა უწოდებს საერთო სახელს — პოლიტიკას. ასეთი დაყოფა გონივრულიცაა, რადგან შეიძლება ზნეობით გამოირჩეოდეს ან ერთი ადამიანი, ან უმცირესობა, მაგრამ ძნელია, რომ ყველაგვარი სათნოება ჰქონდეს. ეს უფრო სამხედრო საქმეშია შესაძლებელი, რადგან სამხედრო სათნოება უმრავლესობისთვის არის დამახასიათებელი. ასეთ სახელმწიფოში ძალაუფლება არის მეომრების ხელში და მმართველობაშიც ისინი მონაწილეობენ, რომლებსაც იარაღი აქვთ. გადახრები სახელმწიფოს ზემოთქმული ფორმებიდან შემდეგია: მონარქიიდან წარმოიშობა ტირანია⁷, არისტოკრატიიდან — ოლიგარქია, პოლიტიკიდან — დემოკრატია. ტირანია იგივე მონარქიაა, რომელიც ემსახურება მხოლოდ ერთი მმართველის სარგებლობას, ოლიგარქია ემსახურება მდიდრებს, დემოკრატია კი — ღარიბების ინტერესებს. მაგრამ საერთო სარგებლობაზე არც ერთი ამ ფორმათაგანი არ ზრუნავს.

საჭიროა ცოტა უფრო ვრცლად ვიმსჯელოთ იმაზე, თუ რას

წარმოადგენს სახელმწიფოს თვითოეული ეს სახეობა. მაგრამ ამას თან ახლავს ერთგვარი სიძნელე, რადგან საკითხის განხილვა მეცნიერული და არა მხოლოდ პრაქტიკული თვალსაზრსით, ნიშნავს იმას, რომ არ იქნას გამოტოვებული ან უყურადღებოდ დატოვებული არც ერთი დეტალი და თვითეულ მათგანზე გამოვლენილ იქნას ჭეშმარიტება.

როგორც უკვე ვთქვით, ტირანია არის მონარქია, მაგრამ საზოგადოების დესპოტური მართვა. ოლიგარქიაში ძალაუფლება ეკუთვნის მდიდრებს, დემოკრატიაში პირიქით, მართავენ არა სიმდიდრის მქონენი, არამედ ღარიბნი. პირველი დაბრკოლება, რაც თან ახლავს ამ განსაზღვრებას, არის შემდეგი: სახელმწიფოში ძალაუფლება არის მდიდრების ხელში, მაგრამ ისინი შეადგენენ უმრავლესობას, ხოლო დემოკრატია კი მაშინ არსებობს, როცა სახელმწიფოს მართავს უმრავლესობა. ასევე პირიქით, თუ ეს შეიძლება მოხდეს, ღარიბები არიან მცირერიცხოვანნი, შედარებით მდიდრებთან, მაგრამ ძალაუფლება არის ღარიბების ხელში. ჩვენ კი ვთქვით, რომ ოლიგარქიაში ძალაუფლება არის უმცირესობის ხელში. მაშინ აქედან გამომდინარეობს, რომ სახელმწიფოს შესახებ ჩვენი განსაზღვრებები სწორი არ ყოფილა. მაგრამ თუ ვინმე შეაერთებდა უმცირესობის სიმდიდრეს და უმრავლესობის სიღარიბეს, მიიღებდა ოლიგარქიის ასეთ განსაზღვრებას: ოლიგარქია არის სახელმწიფო, სადაც ძალაუფლება არის მცირერიცხოვანი მდიდრების ხელში, დემოკრატია კი არის სახელმწიფო, სადაც ძალაუფლება ეკუთვნის მრავალრიცხოვან ღარიბებს. მაგრამ ამას თან ახლავს სხვა სიძნელე: რა ვუწოდოთ ახლახან დასახელებულ სახელმწიფოებს, რომელთაგან ერთში ძალაუფლება ეკუთვნის მდიდარ უმრავლესობას, მეორეში კი ღარიბ უმცირესობას? ამავე დროს ესენი არიან ძლიერი სახელმწიფოები და მათ გარდა, არ არსებობს სხვა სახელმწიფოებრივი წესწყობილება.

როგორც ჩანს, უნდა დავასკვნათ შემდეგი: ცხადია, რომ სახელმწიფოს მართავს უმცირესობა, თუ უმრავლესობა, ეს დემოკრატიის და ოლიგარქიის შემთხვევითი ნიშანია, რადგან ყველა სახელმწიფოში მდიდრები მცირერიცხოვანნი არიან, ღარიბები კი მრავალრიცხოვანი. მაშასადამე, ამ სახელმწიფოთა განსხვავების მთავარი მიზეზი ეს არაა. ის, რითაც დემოკრატია და ოლიგარქია განსხვავდება ერთმანეთისაგან — ეს არის სიმდიდრე და სიღარიბე. იქ, სადაც სახელმწიფოს მართავენ სიმდიდრის საფუძველზე, მმართველნი იქნებიან ბევრნი თუ ცოტანი, სულ ერთია, რადგან წესწყობილება მაინც ოლიგარქიული იქნება. სადაც მართავენ ღარიბები, იქ იქნება დემოკრატია, მაგრამ როგორც ვთქვით, ერთგან მართავს ბევრი, მეორეგან კი მცირე რაოდენობა ხალხისა.

მდიდრები მკირერიცხოვანნი არიან, მაგრამ თავისუფლება ყველა მოქალაქეს აქვს. ამიტომაც ორივე მხარე იბრძვის მმართველობაში მოხვედრისათვის.

პირველ ყოვლისა, უნდა დავადგინოთ დემოკრატიისა და ოლიგარქიის განმასხვავებელი ნიშნები და რა ითვლება სამართლიანად ოლიგარქიასა და დემოკრატიაში. სამართლიანობა ყველას თავისებურად ესმის და მიდიან გარკვეულ პუნქტამდე, მაგრამ რასაც ისინი სამართლიანობას უწოდებენ, არაა სამართლიანობა აბსოლუტური მნიშვნელობით. მაგალითად, ფიქრობდნენ, რომ სამართლიანობა უნდა იყოს თანასწორობა და ეს სწორიცაა, მაგრამ არა ყველასათვის, არამედ თანასწორთათვის. უთანასწორობაც სამართლიანობაა, და ეს სწორიცაა, მაგრამ არა ყველასათვის, არამედ არათანასწორთათვის. მაგრამ მათ მხედველობიდან რჩებათ კითხვა "ვისთვის?" ამის მიზეზი კი ისაა, რომ ისინი განსჯიან თავის თავის მიხედვით, ზოლო უმრავლესობა თავის საქმეებში ცუდი მოსამართლეა. სამართლიანობა ნიშნავს ვინმესთვის სამართლიანობას და იგი განსხვავდება ადამიანებისა და საგნების მიხედვით, როგორც ადრეცა ვთქვით "ეთიკაში". საგანთა შორის თანასწორობას ყველა ეთანხმება, ადამიანთა თანასწორობაზე კი დავობენ, ძირითადად, ახლახანს დასახელებული მიზეზების გამო, რომ კაცი თავის თავზე ცუდად მსჯელობს, შემდეგ იმის გამოც, რომ ორივე მხარე მსჯელობს სამართლიანობის ნაწილზე, მაგრამ ჰგონიათ, რომ მსჯელობენ აბსოლუტურ სამართლიანობაზე.

ზოგი კი ფიქრობს, რომ თუ ადამიანები რამეში უთანასწორო არიან, მაგალითად, ქონებაში, ისინი საერთოდ უთანასწორონი არიან. მეორენი კი აღნიშნავენ რა ადამიანთა თანასწორობას, მაგალითად, თავისუფლებაში, ჰგონიათ, რომ ისინი ყველაფერში თანასწორნი არიან. მაგრამ ყველაზე მთავარ მომენტზე კი არაფერს არ ამბობენ. ისინი, რომლებიც ქონების მოპოვების მიზნით დაუკავშირდნენ სახელმწიფოს და გაერთიანდნენ მასში, იმდენადვე მონაწილეობენ სახელმწიფოს მართვაში, რამდენადაც მოგების მიღებაში. ამ შემთხვევაში საქმე გვექნება ოლიგარქიული მმართველობის ფორმასთან. არ იქნებოდა სამართლიანი, რომ ვინც 100 მნის საერთო ჯამში შეიტანა მხოლოდ ერთი მნა და ვინც შეიტანა დანარჩენი თანხა, იღებდნენ თანასწორ წილს, როგორც ძირითადი თანხიდან, ისე მოგებიდან. მაგრამ სახელმწიფო იქმნება არა მხოლოდ არსებობისათვის, არამედ უფრო მეტად ბედნიერი არსებობისთვის, წინააღმდეგ შემთხვევაში მონებსა და ცხოველებსაც ექნებოდათ სახელმწიფო. მაგრამ ასეთი სახელმწიფო არ არსებობს, რადგან მათ არც ბედნიერება სურთ და არც სახელმწიფოს

შექმნიდნენ ერთ სახელმწიფოს. რა არის ამის მიზეზი? ყოველ შემთხვევაში ამის მიზეზი არ არის ტერიტორიული სიშორე, რადგან ისინი ურთიერთობის დროს ერთმანეთს უახლოვდებიან, მაგრამ თვითვეული მათგანი სარგებლობს საკუთარი სახლით, როგორც საკუთარი სახელმწიფოთი და ამრიგად, მათ ექნებოდათ სამხედრო მეგობრობა, რაც ითვალისწინებს ურთიერთ დახმარებას მესამე მხარის თავდასხმის შემთხვევაში. თუ კარგად დავაკვირდებით, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ არც ასე შეიქმნება სახელმწიფო, თუ ისინი ერთმანეთთან ისეთსავე ურთიერთობაში იქნებოდნენ, როგორც სახელმწიფოში გაერთიანებამდე. ამრიგად, ცხადია, რომ სახელმწიფო არ არის ტერიტორიის ერთიანობა და არც ხელშეკრულება, დადებული ურთიერთ თავდაუსხმელობისა და გაცულა-გამოცვლის შესახებ. ყოველივე ეს აუცილებლად იარსებებს, თუ იარსებებს სახელმწიფო, რადგან სახელმწიფო არის ოჯახებისა და გვარების კავშირი, შექმნილი ბედნიერი, სრულყოფილი და დამოუკიდებელი ცხოვრების უზრუნველყოფის მიზნით. მაგრამ სახელმწიფო არ შეიქმნება არც მაშინ. თუ ადამიანები არ ცხოვრობენ ერთსა და იმავე ტერიტორიაზე და ურთიერთ ქორწინებაში ვერ შედიან. აი, ამიტომ შეიქმნა ქალაქები, დანათესაება, მსხვერპლურივების დღესასწაულები, ძმობანი. ესაა მეგობრობის შედეგი, რადგან თანაცხოვრებას მეგობრები ირჩევენ. ამრიგად, სახელმწიფოს მიზანია ბედნიერი ცხოვრება და ყოველივე დანარჩენი ამ მიზანს ემსახურება.

სახელმწიფო არის გვარებისა და სოფლების კავშირი, შექმნილი სრულყოფილი და დამოუკიდებელი ცხოვრების მოპოვების მიზნით. ასეთი ცხოვრება კი, ჩვენის აზრით, არის ბედნიერი და მშვენიერი ცხოვრება. სახელმწიფო არსებობს. მშვენიერი ცხოვრებისათვის და არა ადამიანთა თანაცხოვრებისათვის. ამიტომაც ისინი, რომლებიც დიდად უწყობენ ხელს სახელმწიფოს გაერთიანებას, უფრო მეტად არიან ღირსი იყვნენ სახელმწიფოს სათავეში, ვიდრე ისინი, რომლებიც არიან თავისუფალნი, ან კეთილშობილი წარმოშობისა, ან მდიდარნი, ანდა სხვა უპირატესობათა მქონენი, მაგრამ რომლებიც მათზე დაბლა დგანან პოლიტიკური ან ზნეობრივი სათნოებით.

ზემოთქმულიდან ცხადია, რომ ყველა ისინი, რომლებიც დავობენ სახელმწიფო საკითხებზე, მხოლოდ ნაწილობრივ არიან მართალი.

და სამართლიანი. მაგრამ ისიც ცხადია, რომ ის არაა სამართლიანი აბსოლუტური მნიშვნელობით.

დადებით სახელმწიფოებრივ სისტემებში დიდ სიძნელეს წარმოშობს არა უპირატესობა ისეთ სათნოებებში, როგორცაა ძალაუფლება, სიმდიდრე ან პოპულარობა, არამედ უპირატესობა ზნეობრივ სათნოებაში. როგორ უნდა მოიქცნენ ასეთ შემთხვევაში? არ შეიძლება, რომ ასეთი უპირატესობის მქონე კაცი გადაადგილებულ ან გაძევებულ იქნას. მაგრამ მასზე არც მბრძანებლობა შეიძლება. ეს იგივე იქნებოდა, რომ ძალაუფლების განაწილების დროს ზევსზე ბატონობას მოითხოვდნენ. რჩება ერთი ბუნებრივი გზა, ყველა დაემორჩილოს ამ კაცს სიამოვნებით. ასე რომ, ის გახდება ამ სახელმწიფოს მეფე სამუდამოდ.

თავი IX

ზემომოტანილი მსჯელობის შემდეგ კარგი იქნებოდა გადასვლა მონარქიაზე და მისი განხილვა. ჩვენ ვამტკიცებთ, რომ მონარქია არის სახელმწიფო მმართველობის ერთ-ერთი სწორი ფორმა. გასარკვევია, ის სასარგებლოა თუ არა იმ სახელმწიფოებისა და ქვეყნებისათვის, რომელთაც სურთ კარგად იცხოვრონ, თუ ამისთვის უკეთესი იქნებოდა სხვა რომელიმე სახელმწიფოებრივი წყობა? ან იქნებ ის ზოგან სასარგებლოა, ზოგან კი არა? პირველ ყოვლისა, უნდა გავარკვიოთ, მას ერთი სახე აქვს, თუ მრავალი?

ადვილია მიხვედრა, რომ სამეფო ხელისუფლების მრავალი ფორმა არსებობს. ვფიქრობთ, რომ სპარტელების სახელმწიფო სხვა სახელმწიფოთა შორის ყველაზე მეტადაა შექმნილი კანონიერების საფუძველზე, მაგრამ იგი ყველა საკითხს არ წყვეტს. ხოლო როდესაც მონარქი ტოვებს სახელმწიფოს ფარგლებს, მაშინ ის ხდება სამხედრო ძალების მთავარსარდალი. გარდა ამისა, მას აქვს უფლება რელიგიური საქმეების ხელმძღვანელობისა. ამრიგად, ეს სამეფო ხელისუფლება არის სამხედრო საქმის განუსაზღვრელი ხელმძღვანელობის უფლების მქონე. მაგრამ მას არა აქვს სიკვდილით დასჯის უფლება. მხოლოდ ზოგიერთ შემთხვევაში, როგორც ძველ დროში საომარი ექსპედიციების დროს შეურაცხყოფის შემთხვევაში შეიძლება ესარგებლა ამ უფლებით. როგორც ჰომეროსი ყვება, როდესაც აგამემნონმა საერთო კრებაზე მოისმინა ლანძღვა-გინება, თავი შეიკავა, მაგრამ როდესაც ჯარი საომრად მიდიოდა, მაშინ კი ჰქონდა დასჯის უფლება:

"თუ ვინმე შორს დგას ბრძოლის ველიდან,
ვინ დაიცავს მას ძალები და ფრინველებისგან,
რადგან ჩემს ხელშია სიკვდილის ნება"¹⁴.

ესაა სამეფო ხელისუფლების ერთ-ერთი სახე — სამხედრო სამსახური მთელი ცხოვრების მანძილზე.

ამას გარდა, არსებობს მონარქიის სხვა სახეები. მაგალითად, ბარბაროსულ ტომებში მათ ისეთივე უფლებები აქვთ, როგორც ტირანს. ზოგი მათგანი კანონით არის დანიშნული, ზოგი კი მემკვიდრეობის უფლებით. ბარბაროსული ტომები უფრო მონური ბუნებისანი არიან, ვიდრე ბერძნები და აზიელები უფრო მეტად, ვიდრე ევროპელები. ამიტომ ბარბაროსები ითმენენ დესპოტურ მმართველობას უკმაყოფილების გარეშე. აი, ამიტომაც არის იქ მმართველობა ტირანული, ხოლო მყარია იმიტომ, რომ იგი მემკვიდრეობითია და ემყარება კანონს. ამავე მიზეზით, მეფეს დაცვა ყავს არა ტირანული არამედ სამეფო ხასიათისა. მეფეს იცავენ შეიარაღებული მოქალაქენი, ტირანებს კი გარეშე ძალები. მეფეები მართავენ სახელმწიფოს კანონითა და ქვეშევრდომთა ნებასურვილით, ტირანები კი იძულებით. ამიტომ ტირანი თავს იცავს მოქალაქეებისაგან, მეფეებს კი მოქალაქენი იცავენ.

არსებობს მონარქიის ორი სახე. ერთ-ერთი ჰქონდათ ძველ ბერძნებს და მას "ესიმენეტა" ეწოდებოდა. მარტივად რომ ვთქვათ, ეს იყო არჩეული ტირანი, რომელიც განსხვავდებოდა ბარბაროსულისაგან არა იმით, რომ კანონს არ ემყარებოდა, არამედ იმით, რომ არ იყო მხოლოდ მემკვიდრეობითი. ასეთი მეფეები ზოგნი მთელი ცხოვრების მანძილზე რჩებიან სათავეში, ზოგი კი გარკვეული დროის მანძილზე და გარკვეული საქმებისათვის. მაგალითად, როგორც მიტილენელებმა აირჩიეს პიტაკე გაქცეული ანტიმენიდესა და პოეტ ალკეოსისაგან თავდასაცავად¹⁵. რომ პიტაკე აირჩიეს ტირანად, ამას ადასტურებს ალკეოსი ერთ-ერთ თავის სალალობო სიმღერაში, სადაც ის კიცხავს მოქალაქეებს იმიტომ, რომ "მათ ერთხმად ქებით დასვეს სამშობლოს დამღუპველი პიტაკე მშვიდოვებანი და მრავალ ტანჯულ ქალაქის ტირანად".

ეს მონარქიები იყვნენ და არიან დესპოტური ხასიათის გამო ტირანული, მაგრამ რადგან არჩეული იყვნენ და თანაც ხალხის ნებით, ამიტომ მეფობად ითვლებოდნენ.

მეოთხე სახე სამეფო ხელისუფლებისა გმირულ დროში იყო ნებაყოფლობითი და მემკვიდრეობითი ხასიათისა, ამიტომ ისინი კანონიერნიც იყვნენ. პირველ მეფეებს ბევრი სიკეთე მოჰქონდათ ხალხისათვის ან ხელოვნებით, ან ომით, ან იმით, რომ აერთიანებდნენ

სახელმწიფოს და ახალ მიწებს მოიპოვებდნენ. ამიტომ ისინი გახდნენ ხალხისათვის სასურველი მეფეები და მიიღეს მეფობის მემკვიდრეობით გადაცემის უფლება. მათ ევალბოდათ ომის ხელმძღვანელობა, მსხვერპლშეწირვების ჩატარება, რაც სასულიერო წოდებას არ ენებოდა და სასამართლო საქმეების გარჩევა. სასამართლო საქმეებს ზოგი არჩევდა ფიცის ქვეშ, ზოგი არა. ფიცის დადება კი ხდებოდა კვერთხის აწევით. ძველ დროში მეფეები მართავდნენ სახელმწიფოს როგორც საშინაო, ისე საგარეო საქმეებს. შემდგომში კი ზოგ ფუნქციებზე თვით მეფეებმა თქვეს უარი, ზოგი კი ხალხმა ჩამოართვა. ზოგ სახელმწიფოში მათ დაუტოვეს მხოლოდ მსხვერპლშეწირვების უფლება. ზოგან კი, რათა ეთქვათ, რომ სამეფო ხელისუფლება ყველ, მათ მისცეს მხოლოდ სახელმწიფოს გარეთ ომის ხელმძღვანელობის უფლება.

თავი X

აი, ასეთია სამეფო ხელისუფლების ფორმები, რიცხვით ოთხი. ერთია სამეფო ხელისუფლება გმირული დროისა, რომელიც მოქალაქეთა ნებასურვილით იყო არჩეული, მაგრამ მისი უფლებები ზოგ რამეში შეზღუდული იყო. იგი იყო მთავარსარდალიც, მოსამართლეცა და რელიგიური ცერემონიების ხელმძღვანელიც. მეორე სახეა ბარბაროსების სამეფო ხელისუფლება, რომელიც მემკვიდრეობითია და დესპოტურია კანონიერების საფუძველზე. მესამეა "ესუმენტია", ე.ი. ტირანია, რომელიც არჩეულია. მეოთხეა ლაკონელების სამეფო. მარტივად რომ ვთქვათ, ის არის მემკვიდრეობით მიღებული სამხედრო ხელმძღვანელობა მთელი ცხოვრების მანძილზე. ასე განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ეს მონარქიები. მონარქიის მეხუთე სახეა, სახელმწიფო, სადაც ერთი ადამიანი სარგებლობს დიდი უფლებებით როგორც მთელ ხალხზე, ისე სახელმწიფოში და აწესრიგებს საზოგადო საქმეებს. ეს მონარქია არის ოჯახური მეურნეობის ხელმძღვანელობის თავისებური ფორმა. ეს აბსოლუტური მონარქია განაგებს როგორც სახელმწიფოს, ისე ხალხებს, იქნება ეს ხალხი ერთი, თუ მრავალი.

შეიძლება ითქვას, რომ არსებობს, დაახლოებით, ორი ფორმა მონარქიისა, რომელნიც ჩვენ ახლა უნდა განვიხილოთ. ესაა ლაკონელებისა და ახლახანს განხილული. დანარჩენები კი თავსდებიან ამ ორ მონარქიას შორის. ისინი თავისი უფლებებით უფრო სუსტნი არიან, ვიდრე აბსოლუტური მონარქია, მაგრამ უფრო ძლიერნი არიან, ვიდრე

რომ ამათაც ჰქონდეთ სათნოება, რაც საჭიროა პოლიტიკური მოღვაწეობისათვის.

ზოგს ჰგონია, რომ მას აქვს მრავალგვარი უნარი, მაგალითად, ქვეყნის დაცვის, მიწის დამუშავების, ხელოსნობის, აგრეთვე სათათბირო და მოსამართლისა. ჰგონიათ რა, რომ მრავალი სათნოება გააჩნიათ, ამიტომ შეუძლიათ მრავალ მაღალ თანამდებობაზე მუშაობა. მაგრამ ერთი და იგივე ადამიანი არ შეიძლება იყოს ღარიბიც და მდიდარიც. სახელმწიფოს მთავარ შემადგენელ ნაწილებს კი მდიდრები და ღარიბები წარმოადგენენ. უმეტეს შემთხვევაში ერთი მხარე არის უმცირესობა, მეორე უმრავლესობა და იქნება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ ისინი წარმოადგენენ სახელმწიფოს ერთმანეთისადმი დაპირისპირებულ ნაწილებს. სახელმწიფო წყობილება ცალბედა იმის და მიხედვით, თუ რომელი მათგანი ქარბობს. როგორც ჩანს, ამის გამო არსებობს ორი სახელმწიფოებრივი წყობილება: დემოკრატია და ოლიგარქია.

თავი IV

ზემოთ ვთქვით, რომ არსებობს სახელმწიფოების მრავალი სახე და რა მიზეზით. ახლა ვიმსჯელოთ იმის შესახებ, რომ არსებობს დემოკრატიისა და ოლიგარქიის მრავალი სახე, რაც ცხადი იყო აგრეთვე ზემოთქმულიდან. არსებობს აგრეთვე ხალხის მრავალი სახეობა. მაგალითად, ერთი სახეობა არის მიწათმოქმედთა, მეორე ხელოსნებისა, მესამე ვაჭრებისა, რომლებიც ყიდვა-გაყიდვას აწარმოებენ, შემდეგი სახეა მეზღვაურებისა. ამათგან ნაწილი ქეომრები არიან, ნაწილი მეთევზეობას მისდევს, ნაწილი ტვირთზიდვას ეწევა. ხშირად თვითელი ეს სახეობა არის მრავალრიცხოვანი, მაგალითად, მეთევზეები ტარენტსა და ბიზანტიაში, მეზღვაურები ათენში, მატროსები ეგინასა და ქიოსში, მტვირთავები ტენედოსში. ამას გარდა, არსებობს უღარიბესი მოსახლეობა და მცირე ქონების მფლობელნი, რომელთაც არა აქვთ თავისუფალი დრო. შემდეგ თავისუფალი მოქალაქენი, რომლებიც არ არიან ორივე მხრივ თავისუფალი მშობლებისაგან წარმოშობილი და სხვა სახეობანი უბრალო ხალხისა. გამორჩეული ხალხი კი ერთმანეთისაგან განსხვავდება სიმდიდრით, კეთილშობილი წარმოშობით, ზნეობით, განათლებითა და სხვა ამგვარი თვისებებით.

ე.წ. "პირველ დემოკრატიაში" გატარებულია ძირითადად თანასწორობის პრინციპი. ამ დემოკრატიაში კანონი ქადაგებს თანასწორობას. არც

ღარიბებს და არც მდიდრებს არა აქვთ რაიმე უპირატესობა, არც ერთი მხარე არაა მეტი უფლებების მქონე, მეორესთან შედარებით, არამედ ორივე მხარე თანასწორია. რადგან ამ დემოკრატიაში ყველაზე მეტად არსებობს თავისუფლება და თანასწორობა, როგორც ამტკიცებს ზოგიერთი, ამიტომ აქ ყველაზე მეტად მონაწილეობს მოსახლეობა მმართველობაში. რადგან აქ უმრავლესობას ხალხი შეადგენს და მათ დადგენილებას გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. ამიტომ აუცილებელია, რომ ეს სახელმწიფო დემოკრატიული იყოს. აი, ესაა დემოკრატიის ერთი სახე.

დემოკრატიის მეორე სახეობაში ხელმძღვანელი თანამდებობის მიღება დამოკიდებულია ქონებაზე, თუმცა არა დიდ ქონებაზე. მაშასადამე, მმართველობაში მონაწილეობის მიღება შეუძლია ქონების მფლობელს, ხოლო არმქონე ამ უფლებას მოკლებულია.

შემდეგი სახეობა დემოკრატიისა ისაა, სადაც ყველას აქვს უფლება მიიღოს მონაწილეობა მმართველობაში, მართვა ხორციელდება კანონების საფუძველზე. მაგრამ მოქალაქის თავისუფალი წარმოშობა ექვს არ უნდა ბადებდეს. დემოკრატიის შემდეგ სახეობაში ყველას აქვს უფლება მიიღოს მაღალი თანამდებობა, მაგრამ ამისთვის საჭიროა, რომ ის მოქალაქე იყოს. სახელმწიფოს აქ კანონი მართავს. დემოკრატიის შემდეგ ფორმაში ყველაფერი ისეა, როგორც ზემოთქმულში, მაგრამ ძალაუფლება ეკუთვნის არა კანონს, არამედ ხალხს. ეს კი ხდება იმიტომ, რომ აქ მთავარია სახალხო კრების გადაწყვეტილება და არა კანონი. ამას ახორციელებენ დემაგოგები. იმ სახელმწიფოში, სადაც დემოკრატია ხორციელდება კანონით, დემაგოგებს ადგილი არა აქვთ. იქ საპატიო ადგილები საუკეთესო მოქალაქეებს ეკუთვნიან. დემაგოგები ჩნდებიან იქ, სადაც კანონს არა აქვს ძალა. ხალხი ხდება სუვერენული მმართველი, თუ გაერთიანდა. მასა ძლიერია არა ცალ-ცალკე, არამედ ყველანი ერთად. გაუგებარია, თუ რას გულისხმობს ჰომეროსი, როცა ამბობდა, რომ არ ვარგა, როცა სათავეში მრავალია, იქნება გულისხმობდა იმას, რომ თუ მრავალი მართავს ისე, თითქოს ერთი ყოფილიყო. როდესაც მასას სურს იყოს ერთმმართველი და სახელმწიფო მართოს როგორც მონარქმა, მაშინ ის არ მართავს კანონებით და მაშინ ეს სახელმწიფო იქცევა დესპოტურ სახელმწიფოდ, სადაც პატივი იმყოფებიან მლიქვნელები. ასეთი დემოკრატია ტირანიის ანალოგიურია. მათ ერთნაირი თვისებები აქვთ: ორივე დესპოტურად ექცევა საუკეთესო მოქალაქეებს, გადაწყვეტილებებს იქ ბრძანების ხასიათი აქვს, ორივეგან ვხვდებით დემაგოგებს და მლიქვნელებს,

რომლებიც ერთმანეთს ჰგვანან და იგივეობრივნი არიან. თვითეულ მათგანს აქვს დიდი გავლენა ტირანზე, დემაგოგებს კი ასეთ ხალხზე, ამის მიზეზი ისაა, რომ დიდი მნიშვნელობა ეძლევა გადაწყვეტილებებს და არა კანონს. გადაწყვეტილება კი ხალხს გამოაქვს. ამის შედეგად ხალხი იქცევა დიდ ძალად, რადგან საქმეების უმეტესობას თავისი შეხედულებით წყვეტს. დემაგოგები კი თანამდებობის პირებს ბრალდებებს უყენებენ და ამტკიცებენ, რომ ისინი ხალხმა უნდა გაასამართლოს. ხალხი ამ ბრალდებებს სიამოვნებით ეთანხმება და თანამდებობის პირები კარგავენ თავის უფლებებს. სწორი იქნებოდა, თუ ამ დემოკრატიას უსაყვედურებდნენ, რომ ის არ წარმოადგენს სახელმწიფოს, რადგან სადაც არაა კანონი, იქ არც სახელმწიფოა. კანონი უნდა წყვეტდეს ყელაფერს, ხოლო თანამდებობის პირები და სახელმწიფო კი უნდა წყვეტდნენ კერძო საკითხებს. ასე რომ, თუ დემოკრატია არის სახელმწიფოს ერთ-ერთი სახეობა, ცხადია, რომ ის წყობილება, სადაც ყელაფერს წყვეტს სახალხო კრება, არ იქნება ნამდვილი დემოკრატია. რადგან სახალხო კრების გადაწყვეტილებას არ შეიძლება ჰქონდეს უნივერსალური მნიშვნელობა. აი, ჩვენი მოსაზრებები დემოკრატიული სახელმწიფოს შესახებ.

თავი V

ოლიგარქიის ერთ-ერთ სახეობას ახასიათებს მდიდრებისათვის უპირატესობის მინიჭება იმდენად, რომ ღარიბები, რომლებიც უმრავლესობას წარმოადგენენ, არ მონაწილეობენ სახელმწიფოს მმართველობაში. სახელმწიფოს მმართველობაში დაიშვებიან მხოლოდ ისინი, რომლებმაც შეაგროვეს ქონება.

შემდეგი ფორმა ოლიგარქია არის ის, სადაც სათავეში ექცევიან დიდი ქონების პატრონი და შემდეგ ისინი ირჩევენ იმ თანამდებობის პირებს, რომელნიც აკლიათ. თუ ეს შევსება წარმოებს მდიდრების მთელი შემადგენლობიდან, მაშინ შეიქმნება არისტოკრატიული სახელმწიფო, მაგრამ თუ მოსახლეობის განსაზღვრული ფენიდან, მაშინ ისევ ოლიგარქიას მივიღებთ.

ოლიგარქიის მესამე სახეობაში შვილი იკავებს მამის თანამდებობას. მეოთხე ფორმაში მმართველობა ხორციელდება ზემოთქმულის მიხედვით, მაგრამ საზოგადოებას მართავს არა კანონი, არამედ თანამდებობის პირები. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ოლიგარქიაში ხდება ტირანიის გადასვლა მონარქიაში, როგორც დემოკრატიისა დემოკრატიაში. ასეთ ოლიგარქიულ სახელმწიფოს უწოდებენ დინასტიურს.

აი, რამდენი სახე არსებობს დემოკრატიისა და ოლიგარქიისა. არ უნდა გამოგვრჩეს მხედველობიდან ის სახელმწიფოები, რომლებიც კანონის მიხედვით დემოკრატიულნი არ არიან, მაგრამ ტრადიციებისა და სოციალური სისტემის მიხედვით კი დემოკრატიულნი არიან. ასევე პირიქით, ზოგიერთი სახელმწიფო კანონის მიხედვით დემოკრატიულია, ხოლო ტრადიციებისა და ცხოვრების წესის მიხედვით კი ოლიგარქიული. ეს მეტწილად ხდება სახელმწიფოებში მომხდარი ცვლილებების შედეგად, როდესაც სწრაფად კი არ ხდება გადასვლა ახალზე, არამედ პატარა-პატარა ცვლილებების დაგროვების გამო. ასე, რომ ადრე არსებული კანონები ინარჩუნებენ თავის ძალას, ძალაუფლება კი გადადის იმათ ხელში, ვინც გადატრიალება მოახდინა.

ზემოთქმულიდან ცხადი ხდება, რომ დემოკრატიისა და ოლიგარქიის ასეთი სახეები არსებობს. აუცილებელია, რომ სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობდეს მოსახლეობის ყველა ფენა, ანდა ზოგი მონაწილეობდეს და ზოგი არა. როდესაც მიწათმოქმედნი და საშუალო ფენები არიან სათავეში, მაშინ სახელმწიფოს მართვა ხორციელდება კანონებით. რადგან ისინი შრომით ცხოვრობენ და დასვენება არ შეუძლიათ, ამიტომ ისინი ყველაფერზე მალა კანონს აყენებენ და საერთო სახალხო კრებებს მხოლოდ აუცილებლობის შემთხვევაში აწყობენ სხვა მოქალაქენი კი მმართველობაში მონაწილეობენ იმ შემთხვევაში, თუ დააგროვებენ ქონების კანონით დაშვებულ რაოდენობას. ამგვარად, შეძლების მქონე ყველა მოქალაქე მონაწილეობს მმართველობაში. თუ ეს უფლება ყველას არ ექნება, შეიქმნება ოლიგარქია. მაგრამ თავისუფალი დრო არ ექნება კაცს, თუ ცხოვრების სახსარი არა აქვს. აი, ამ მიზეზის გამო ესაა დემოკრატიის პირველი სახეობა.

დემოკრატიის შემდეგ სახეს აქვს ასეთი განმასხვავებელი ნიშნები: აქ ყველას აქვს უფლება მონაწილეობდეს მმართველობაში, თუ არაა ეჭვი მის კეთილშობილურ წარმოშობაზე. მაგრამ მონაწილეობს ის, ვისაც აქვს საამისო თავისუფალი დრო. ასეთ დემოკრატიაში მართავენ კანონებით, რადგან ხალხს არა აქვს თავისუფალი დრო.

დემოკრატიის მესამე სახისათვის დამახასიათებელია ყველა თავისუფალი მოქალაქის მონაწილეობა მმართველობაში ზემოხსენებული მიზეზის გამო. ასე რომ, ამ სახელმწიფოში ხელმძღვანელობენ კანონით.

93a

მეოთხე სახეობა დემოკრატიისა წარმოიშო დასახლებულ სახელმწიფოებზე გვიან, რადგან სახელმწიფოები ადრინდელთან შედარებით გაიზარდნენ და შემოსავალიც მოემატათ. სახელმწიფოს მმართველობაში მონაწილეობს

უბრალო ხალხის უმრავლესობა და ისინი ეწევიან პოლიტიკურ საქმიანობას, რადგან იღებენ რა ხელფასს, უხვად აქვთ თავისუფალი დრო. ხალხის მასას საკუთარ საქმეებზე ზრუნვა ხელს აღარ უშლის, მდიდრებს კი უშლის, რის გამოც ისინი ხშირად არ ესწრებიან სახალხო კრებებს და სასამართლოებს, ამიტომ ხალხის მასა ხელთ იგდებს ძალაუფლებას და კანონებიც კარგავენ თავის მნიშვნელობას.

აი, რამდენი სახეობა არსებობს დემოკრატიისა, რატომ არსებობენ ისინი და რა მიზეზით.

ოლიგარქიის პირველი სახეობაში ქონება აქვს ხალხს, თუმცა მკირე რაოდენობისა და არა ძალიან დიდი, რის გამოც მას აქვს სახელმწიფო მდიდროს მონაწილეობა სახელმწიფოს მართვა-გამგეობაში. ესაა ოლიგარქიის პირველი სახე. რადგან აქ ქონების მფლობელნი მონაწილეობენ მართველობაში და რადგან მათი რიცხვი დიდი, ამიტომ აუცილებელია, რომ მთელი ძალაუფლება იყოს არა ადამიანების, არამედ კანონების ხელში, რახან ის დიდად არის დაშორებული მონარქიისაგან. აქ ხალხს არა აქვს იმდენი ქონება, რომ არ ზრუნავდეს საარსებო საშუალებების მოპოვებაზე, მაგრამ არა აქვს იმდენად ცოტა, რომ სახელმწიფოს შესანახი გახდეს. ამიტომ ისინი მოითხოვენ, რომ სახელმწიფოს მართავდეს კანონი და არა პიროვნება. რადგან მდიდრები მკირერიცხოვანნი არიან, მაგრამ უფრო მეტად მდიდრები, ვიდრე ოლიგარქიის პირველ ფორმაში, ამიტომ წარმოიშობა ოლიგარქიის მეორე ფორმა, სადაც მდიდრებს დიდი უფლებები აქვთ და ამიტომ მეტ მოთხოვნებს აყენებენ. ისინი ირჩევენ თანამდებობის პირებს დანარჩენი მოსახლეობიდან. მაგრამ ისინი იმდენად ძლიერნი არ არიან, რომ კანონების გარეშე მართონ სახელმწიფო, ამიტომ ადგენენ შესაბამის კანონებს.

როდესაც მკირდება დიდი ქონების მფლობელთა რიცხვი, მაშინ წარმოიშობა ოლიგარქიის მესამე სახე, სადაც მთელი ძალაუფლება მათ ხელშია. ხოლო მათი სიკვდილის შემდეგ კანონების საფუძველზე მათი ვაჟები იკავებენ მათ თანამდებობებს. მათი ქონება დიდად იზრდება, მომხრეებიც ემატებათ და ძალაუფლებაც გადადის არა კანონების, არამედ ადამიანების ხელში. ასეთი ღინასტია უახლოვდება მონარქიას. ასეთია ოლიგარქიის მეოთხე სახე. ესაა უკიდურესი დემოკრატიის სრულიად საწინააღმდეგო ფორმა.

დემოკრატიისა და ოლიგარქიის გარდა, არსებობს კიდევ ორი სახელმწიფო წეს-წყობილება, რომელთაგან ერთ-ერთს როგორც ყველა, ისე ჩვენც ვთვით ოთხი ფორმიდან ერთ-ერთად. ეს ოთხი ფორმაა: მონარქია, ოლიგარქია, დემოკრატია, არისტოკრატია და მეხუთე ატარებს

ზნეობრიობა. მეოთხე — კეთილშობილი წარმოშობა თან სდევს ორ უკანასკნელს, რადგან კეთილშობილება ძველებურად სიმდიდრესა და ზნეობრიობას ნიშნავს. ცხადია, რომ სიმდიდრისა და სიღარიბის ნარევეს პოლიტია უნდა ვუწოდოთ, ხოლო პირველი სამი თვისების ნარევეს სხვებთან შედარებით უფრო მეტად არისტოკრატია შეიძლება ეწოდოს, გარდა პირველი, ქვეშარიტი არისტოკრატისა.

ამრიგად, ცხადია, არსებობენ მონარქიის, დემოკრატიისა და ოლიგარქიის სხვა სახელმწიფოებრივი ფორმებიც. ითქვა იმის შესახებ, თუ როგორი არიან ისინი, რით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან პოლიტია და არისტოკრატია, რომელნიც ერთმანეთისგან დიდად არ არიან დაშორებული.

თავი VII

იმის შემდეგ, რაც ვთქვით, ახლა ვილაპარაკოთ იმის შესახებ, თუ დემოკრატიისა და ოლიგარქიის გარდა, როგორ წარმოიშობა პოლიტია და როგორია მისი წეს-წყობილება ამით ნათელი გახდება აგრეთვე ის ნიშნები, რაც ოლიგარქიასა და დემოკრატიას განასხვავებს. მივიღოთ ეს განსაზღვრებები და თვითეული მათგანის ნახევრების შეერთებით შევადგინოთ ერთი მთელი.

შეერთებისა და შერევის კი სამი სახე არსებობს: პირველი, ორივე კანონმდებლობიდან უნდა ავიღოთ ის, რაც საერთოა ორივესათვის, მაგალითად, სასამართლო საქმეების წარმოება. ოლიგარქიაში მდიდრებს აჯარიმებენ, თუ არ მონაწილეობენ სასამართლოს საქმიანობაში, ღარიბებს კი მონაწილეობისათვის ხელფასს აძლევენ. დემოკრატიაში ღარიბებს აძლევენ ხელფასს სასამართლოში მონაწილეობისათვის, მდიდრებს კი არ აჯარიმებენ. პოლიტია კი წარმოადგენს მათ გაერთიანებას და შუალედს მათ შორის. ასეთია ამ ორი სისტემის გაერთიანების პირველი გზა.

მეორე გზა არის შუალედი იმ დადგენილებებისა, რომელიც გამოაქვს ამ ორ სახელმწიფოს. მაგალითად, დემოკრატია სახალხო კრებაში მონაწილეობისათვის არ მოითხოვს არავითარ ქონებრივ ცენზს, ან მოითხოვს ძალიან მცირეს, ოლიგარქია კი მოითხოვს ძალიან დიდ ცენზს. ამ მხრივ მათ შორის არაფერია საერთო. ამიტომ საჭიროა მათ შორის შუალედი გზის გამონახვა.

მესამე გზა კი გულისხმობს დადგენილებების ნაწილის აღებას ოლიგარქიის კანონებიდან, ნაწილისა კი დემოკრატიიდან. მე ვგულისხმობ

შემდეგს: დემოკრატიაში მაღალი თანამდებობის პირებს ნიშნავენ კენჭისყრით, ოლიგარქიაში არჩევნებით. დემოკრატიაში თანამდებობის დაკავებისათვის არაა საჭირო ქონებრივი ცენზი, ოლიგარქიაში საჭიროა. დემოკრატია და პოლიტია იღებენ ამ წყობიდან ერთ-ერთ ნიშანს: ოლიგარქიიდან მაღალი თანამდებობის პირების არჩევნებს, დემოკრატიიდან ქონებრივი ცენზის უარყოფას. აი, ასეთია ამ სახელმწიფოების შეერთების მესამე გზა.

ამ სახელმწიფოების კარგი შეერთების საზომი არის ამ სახელმწიფოების შეფასება ერთდროულად როგორც დემოკრატიულად, ისე ოლიგარქიულად. ისინი, რომლებიც ამას ამბობენ, გრძნობენ, რომ ნარევი კარგია. ასევე განიცდება შუალედიც, რომელშიც მოჩანს ორივე უკიდურესობა. ამას ადგილი აქვს ლაკედემონის სახელმწიფოში. ბევრი ამტკიცებს, რომ ლაკედემონი არის დემოკრატიული სახელმწიფო, რადგან მას დემოკრატიული სახელმწიფოს ბევრი ნიშანი აქვს. მაგალითად, ბავშვების აღზრდის საკითხი. მდიდრების შვილები იმავე პირობებში იზრდებიან, როგორც ღარიბებისა. ისინი ისეთსავე განათლებას იღებენ, როგორსაც მდიდრების შვილები. მოწიფულობის და დავაუკაცების პერიოდშიც მათი პირობები არ განსხვავდება. ასევე კვება სისიტიებში ყველას ერთნაირი აქვს. მდიდრები ატარებენ ისეთსავე ტანისამოსს, როგორსაც ატარებენ ღარიბნი. ორი დიდი სახელმწიფოებრივი თანამდებობიდან ერთს ირჩევს ხალხი, მეორეს არჩევა კი ხდება ხალხის მასებიდან. გერონტებს ხალხი ირჩევს, ეფორატის არჩევნებში კი თვითონ ხალხი მონაწილეობს. ზოგი ფიქრობს, რომ ლაკედემონელების 3 სახელმწიფო არის ოლიგარქიული, რადგან მას ოლიგარქიულის ბევრი ნიშანი აქვს. მაგალითად, ყველა მაღალი თანამდებობის პირს ირჩევენ და კენჭისყრით არასოდეს არ ნიშნავენ. თანამდებობის პირებს იშვიათად აქვთ უფლება სიკვდილით დასჯის, გაძევებისა და სხვ. უნდა ვივარაუდოთ, რომ პოლიტეიაში ორივე სისტემა კარგად არის შეერთებული და არც ერთ მათგანს არ ეძლევა უპირატესობა. იგი თავს იცავს საკუთარი და არა გარეშე ძალებით. არც სათათბიროდ არიან მოწვეული გარეშე პირები. ეს ცუდი სახელმწიფოსათვის არის დამახასიათებელი. ამ სახელმწიფოს არც ერთ შემადგენელ ნაწილს არ სურს სხვა წეს-წყობილება.

ამრიგად, ჩვენ ვიმსჯელებთ იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა შეიქმნას ე.წ. პოლიტეია და არისტოკრატიული სახელმწიფო.

თა30 VIII

5a

დაგვრჩა განსახილველი ტირანია არა იმიტომ, რომ მასზე ბევრის თქმა შეიძლება, არამედ იმიტომ, რათა მან დაიკავოს თავისი ადგილი ჩვენს გამოკვლევაში, რადგან ჩვენ მას ვთვლით სახელმწიფოს ერთ-ერთ სახეობად. მონარქია ჩვენ უკვე განვიხილეთ წინამორბედ საუბრებში, სადაც კვლევას ვაწარმოებდით ე.წ. მონარქიაზე, რათა დაგვედგინა, სასარგებლოა თუ არა ეს ფორმა და როგორ ნიშნავენ მეფეს.

ტირანიის ორი ფორმა ჩვენ განვიხილეთ იქ, სადაც მონარქიას ვიკვლევდით. ორივეს აქვს ისეთი თვისებები, რაც მონარქიას ემთხვევა. ორივე ემყარება კანონებს. ზოგიერთი ბარბაროსული ტომი ახლაც ირჩევს თვითმპყრობელ მეფეს და ძველ დროშიც, ადრეულ საბერძნეთში ასევე ნიშნავდნენ თვითმპყრობელ მეფეებს. რომელთაც ესუმენტები ეწოდებოდათ. მაგრამ ამ ორ მონარქიას შორის არსებობს განსხვავებაც. ისინი კანონიერებისა და ხალხის ნებასურვილით არჩევის გამო არიან სამეფოები. მაგრამ დესპოტიური მმართველობისა და საკუთარი ნებასურვილით მოქმედების გამო არიან ტირანული.

ტირანიის მესამე სახე უფრო მეტად არის თვითმპყრობელური ხასიათისა. იგი ტირანულია იმიტომაც, რომ უპისპირდება აბსოლუტურ მონარქიას. იგი აუცილებელად არის ტირანული იმის გამოც, რომ საუკეთესო მოქალაქეებს მართავს ანგარიშგების გარეშე საკუთარი და არა დაქვემდებარებულთა ინტერესებისათვის. ცხადია, რომ ის არის იძულებითი მმართველობა, რადგან არც ერთი თავისუფალი მოქალაქე არ დაემორჩილებოდა ასეთ მმართველობას.

ზემოთქმული მიზეზების გამო ასეთია და ამდენი ტირანული სახელმწიფოს სახეები.

თა30 IX

როგორია ყველაზე უკეთესი სახელმწიფო და ცხოვრების საუკეთესო სახე სახელმწიფოთა და ადამიანთა უმრავლესობისათვის? ეს არაა ცხოვრება ისეთი სათნოებით, რომელიც ჭარბობს ჩვეულებრივი ადამიანის სათნოებას, არც ცხოვრება განათლებით, რაც მოითხოვს ბუნებრივ მონაცემებსა და საშუალებებს რასაც იძლევა ბედნიერი შემთხვევა. ის არც სახელმწიფოა, რომელსაც მოქალაქეთა სურვილით ირჩევენ, არამედ ესაა ისეთი ცხოვრება, რომელიც ხელმისაწვდომია მოსახლეობის უმრავლესობისათვის და ისეთი სახელმწიფო, რომელიც მისაღებია სახელმწიფოთა უმრავლესობისათვის.